

*ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΪΑΣ*

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΘΡΗΣΚΕΙΑ
ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ
?

ΠΑΡΕΛΘΟΝ

vs.

ΠΑΡΟΝ

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Η ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ (σύμφωνα με J. Rudhardt, 1981)

Η βασική διδασκαλία στη μελέτη των θρησκειών είναι η κατανόηση του άλλου. Μελετούμε τα λόγια και τις συμπεριφορές: εκφράζουν σκέψεις, βλέψεις, συναισθήματα με ένα λόγο, το βίωμα. Το βίωμα για το οποίο μιλούμε είναι αυτό ενός υποκειμένου που αισθάνεται για τον εαυτό του σε σχέση με μία πραγματικότητα, την οποία αντιλαμβάνεται ως ιερή ή θεία. Η εμπειρία μιας τέτοιας σχέσης είναι απροσπέλαστη για εμάς, έξω από τα όρια της υποκειμενικότητας. Κι όμως αυτή η σχέση είναι ακριβώς το αντικείμενο της μελέτης μας. Αν το παραβλέψουμε αυτό, μπορούμε να εξετάσουμε θεσμούς, τρόπους έκφρασης, είδη συμπεριφορών και συλλογισμών, όμως θα μας διαφύγει αυτό που τους δίνει το θρησκευτικό τους χαρακτήρα, επομένως θα αστοχήσουμε στο σκοπό που εμείς έχουμε θέσει για τη μελέτη μας. Γι' αυτό πρέπει να ξεπεραστεί η οποία σπουδαιότητα αποδίδεται στη μελέτη των δομών που επιβάλλεται στο πνεύμα ενός λαού. Πρέπει να διεισδύσουμε στην υποκειμενική εμπειρία την οποία προϋποθέτουν, τουλάχιστον εν μέρει, αυτές οι δομές, και η οποία εκτυλίσσεται εντός τους. Η μελέτη των συστημάτων δε θα μπορούσε, λοιπόν, να καταλύσει την υποκειμενικότητά μας. Πρέπει απλώς να αποτραπεί ο κίνδυνος να δανείσουμε στον άλλο τη δική μας υποκειμενικότητα και να βοηθήσουμε μ' αυτόν τον τρόπο να τον κατανοήσουμε έτσι όπως αυτός αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, δηλαδή όπως είναι, και όχι όπως θα τον θέλαμε οι άλλοι.

Πώς θα το πετύχουμε αυτό;

Όσον αφορά το θέμα της θρησκείας, ο ερευνητής πρέπει να μετατραπεί σε θρησκευτικό υποκείμενο και να ασχοληθεί με τη θρησκεία με τον ίδιο τρόπο που ασχολείται αυτός που θα ασκούσε τα θρησκευτικά του καθήκοντα κάθε μέρα, από τότε που έμαθε, παιδί ακόμη, όλες τις αντίστοιχες υποχρεώσεις του. Για να το επιτύχουμε αυτό, δεν υπάρχει άλλο μέσο από το να “γίνουμε προσορινώς οπαδοί αυτών” που θέλουμε να κατανοήσουμε. **Πρέπει να παρακολουθήσουμε τον τρόπο ζωής τους και να τους μιμηθούμε, στη φαντασία μας έστω, διότι δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς.** Πρέπει να μιμηθούμε τις διαδρομές της σκέψης τους, τις συναισθηματικές τους αντιδράσεις, τις συμπεριφορές τους. Οι αντιλήψεις τους καθορίζονταν από ένα δίκτυο σχέσεων, τις οποίες πρέπει να ανασυνθέσουμε στο μυαλό μας. Οι εικόνες τους αποκτούν την αξία τους από όλα αυτά που σημαίνουν για εκείνους. Πρέπει λοιπόν να αποκαταστήσουμε μέσα μας ένα ανάλογο πεδίο συνδυασμών. Οι τελετές τους βασίζονταν σε ένα σύνολο κοινωνικών συμπεριφορών. Πρέπει λοιπόν, να αναδημιουργήσουμε νοερώς όλα αυτά τα συμφραζόμενα. Εν ολίγοις, πρέπει να εγκαταλείψουμε όσο είναι δυνατόν τους συνηθισμένους τρόπους σκέψης, για να ανασυνθέσουμε, μελετώντας την αρχαία ελληνική θρησκεία μια ελληνική νοοτροπία. **Αυτό είναι ίσως ουτοπικό, και μόνο κατά προσέγγιση μπορούμε να το επιτύχουμε, όμως δεν υπάρχει άλλος τρόπος.** Αν αποκτήσουμε μια τέτοια εμπειρία, η θρησκευτική πρακτική στην Αθήνα του 4ου π.Χ. αιώνα γίνεται κατανοητή. Στις αρχαίες θρησκευτικές πεποιθήσεις, αναδύεται μια έννοια προσιτή σ’ εμάς, εμφανίζεται μια αξία, την οποία, παρά τις παράξενες εκφάνσεις της, παρά τα όσα τη χωρίζουν από τις σύγχρονες αντιλήψεις, από τους σύγχρονους τρόπους σκέψης, από τη δική μας εικόνα της πραγματικότητας, μπορούμε να την κατανοήσουμε. Αλλά δεν μπορούμε να ορίσουμε αφηρημένα αυτή την έννοια κι αυτή την αξία χωρίς να την αλοιώσουμε. Είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την εμπειρία, κατά τη διάρκεια της οποίας αναδύονται στη συνείδησή, κι αυτή η εμπειρία επίσης δεν μπορεί να περιγραφεί χωρίς τον τελετουργικό, μυθικό και εννοιολογικό κώδικα, ο οποίος είναι ταυτόχρονα η έκφραση και το όργανο.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ

- ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ: ΑΝΑΖΗΤΟΥΜΕ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

α. ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

β. ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

γ. ΗΣΙΟΔΟΥ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

δ. ΗΣΙΟΔΟΥ ΘΕΟΓΟΝΙΑ

ε. ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΥΜΝΟΙ

στ. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ζ. ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

η. ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ, ΚΩΜΩΔΙΕΣ κ.α.

- ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ: ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΑΝΩ ΣΕ
- ΠΕΤΡΕΣ ΚΑΙ ΥΛΙΚΑ ΚΑΘΕ ΕΙΔΟΥΣ, ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΑΦΟΡΟΥΣΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
  - α. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ
  - β. ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΣ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΩΝ ΚΑΙ ΕΟΡΤΩΝ
  - γ. ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ
  - δ. ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ
  - ε. ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ ΣΤΙΣ Θ'ΕΟΤΗΤΕΣ
  - στ. ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΧΡΗΣΜΩΝ
  - ζ. "ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΙΚΑ" ΚΕΙΜΕΝΑ κ.α.

- ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ:

1. ΕΡΕΨΙΑ ΙΕΡΩΝ, ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΝ,
ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ κ.α.

2. ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ: ΑΓΑΛΜΑΤΑ,
ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΙΕΣ, ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ κ.α.

ΧΡΟΝΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

8ος - 4ος αιώνας π.Χ.

Η μελέτη της αρχαίας
ελληνικής θρησκεία στο
πλαίσιο ενός συστήματος

Τι είναι αυτό?

- τι είναι θρησκεία;

-- Ας θεωρήσουμε ένα οποιοδήποτε σύστημα σημείων που απαρτίζει έναν πολιτισμό: γλώσσες, εργαλεία, θεσμοί, τέχνες κτλ. Καθένα από αυτά τα συστήματα έχει σκοπό να χρησιμεύσει ως μεσολαβητής ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση, ανάμεσα στον άνθρωπο και στους άλλους ανθρώπους. Όλα αυτά τα συστήματα αποκαλύπτονται μέσα από αυτό που οι ψυχολόγοι αποκαλούν συμβολική λειτουργία. Θέλω να πω με αυτό ότι μια λέξη “παραπέμπει” σε κάτι άλλο έξω από αυτήν την ίδια: η λέξη “σκύλος”, για παράδειγμα, δεν είναι απλώς ένας ήχος, ένα φώνημα, αλλά μια αίσθηση, μια έννοια, ένα εργαλείο της σκέψης, το οποίο ξεκλειδώνει ένα κόσμο σημασιών και επιτρέπει, την ίδια στιγμή, να επικοινωνούμε με τον άλλο. Ένα σφυρί δεν είναι απλώς ένα υλικό αντικείμενο που κρατάμε στα χέρια μας, αλλά, μέσω αυτού, μια πολλαπλή σύλληψη του πραγματικού, μια σχεδόν απεριόριστη ποικιλία χρήσεων που μπορεί αυτό το εργαλείο να έχει, που άλλοι θα ανακαλύψουν μετά από μένα. **Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι δημιούργησαν μια σειρά συστημάτων που τους επιτρέπουν να ξεπεράσουν τα δεδομένα της πραγματικότητας, να τα διαπεράσουν για να ελέγξουν μέσω αυτών, σύμφωνα σημασιών, αξιών και κανόνων, που σκοπό έχουν να διατηρήσουν τη συνοχή μιας κοινότητας.** Από αυτή τη λειτουργία ο άνθρωπος διακρίνεται από το ζώο, το οποίο δεν κατασκευάζει εργαλεία ούτε έχει γλώσσα, ούτε κοινωνικότητα, ούτε ιστορία. Για μένα, η θρησκεία είναι ένα από τα συμβολικά συστήματα. Όταν οι Έλληνες λένε ότι ο κεραυνός “είναι ο Ζεύς”, δε λειτουργούν διαφορετικά από τον τεχνίτη που βλέπει στο σφυρί του τη δυνατότητα να κάνει αυτο ή να κάνει κάποιο άλλο πράγμα. **Όσο περισσότερο μιλάμε για θρησκείες, τόσο περισσότερο κατανοούμε ότι αυτές είναι εργαλείο και γλώσσα, εγγεγραμμένες στο μηχανισμό της συμβολικής σκέψης.** Όσο διαφορετικές εκφάνσεις κι αν έχουν, ανταποκρίνονται σε αυτή τη διπλή και αλληλέγγυα κλίση: από εδώ τα πράγματα αποκτούν μια σημασία, η οποία τους δίνει μια πληρότητα, που αυτά φαίνονται να στερούνται, απαγκιστρώνουν το άτομο από τη μοναξιά του και το εντάσσουν σε μια κοινότητα που το τονώνει και το ξεπερνά.

--->

--Γιατί μελετάμε την αρχαία ελληνική θρησκεία;

-- Αν έφθασα να μελετήσω την αρχαία ελληνική θρησκεία, είναι πρωτίστως διότι κατάλαβα πως η πολλαπλότητα της αρχαίας Ελλάδας φαινόταν εδώ πληρέστερα από οποιοδήποτε άλλο τομέα. Διότι αυτός που πάντα με έθελγε και με μάγευε όταν μελετούσα μια κοινωνία, ήταν αυτές οι ετερογενείς πολυποίκιλες όψεις της, αυτές οι ακτίνες φωτός που συγχέονται αναγκαστικά με τις ζώνες του σκότους. Δηλαδή η αρχαία ελληνική θρησκεία και ο ελληνικός πολιτισμός είναι αδιανόητα αν προσπαθήσουμε να τα τους περιορίσουμε σε μία και μόνη πλευρά τους. Η ελληνική θρησκεία είναι ένα πεδίο έρευνας όπου ο μελετητής είναι υποχρεωμένος να “σκέπτεται μαζί” τη θρησκεία και την πολιτική, την ανθρωπολογία και την ιστορία, την ηθική και την καθημερινή ζωή.

Η θρησκεία ως “σύστημα”

Στη μελέτη μιας θρησκείας όλες οι λειτουργίες συνέχονται, δεν είναι δυνατόν να απομονώσουμε μια δραστηριότητα και να την κατανοήσουμε, αν δεν την καταλάβουμε πριν από όλα ως μέρος ενός συνόλου, ενός συστήματος (*σύν + ίστημι*). Η χρησιμότητα αυτής της, τετριμμένης εκ πρώτης όψης, πρότασης αναδεικνύεται στη μελέτη των θρησκευτικών μορφωμάτων.

Η μέλετη της αρχαιοελληνικής
θρησκείας (ή αρχαιοελληνικών
θρησκειών) στο πλαίσιο
της ιστορικής εξέλιξης,
- της ύπαρξης διαδοχικών
γενεολογιών,
- της ποικιλίας των θεών, των
λατρειών και των τελετουργιών.

1. Προελληνικές θεότητες
(αποκρυπτογράφηση ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β)
2. Μινωϊκές - Μυκηναϊκές θεότητες
3. Επιρροές αρχαιοελληνικού πανθέου
από το χώρο της Ανατολής
(θεοί-ήρωες)

*Η ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΩΣ ΧΩΡΟΣ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ- ΑΓΑΘΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ*

Η αρχαία Ελληνική
θρησκεία

ως

ΕΘΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ?

?

ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΙΑΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

- Σε μια εθνική θρησκεία:
- Δεν υπάρχει κάποιος ιδρυτής ή Μεσσίας,
- Δεν υπάρχει (κληρονομικό) ιερατείο (όπως για παράδειγμα στην Ανατολή),
- Δεν υπάρχει η έννοια της εκκλησίας (όπως στο Χριστιανισμό),
- Δεν υπάρχει κάποιο ιερό κείμενο,
- Δεν υπάρχει η έννοια ενός παγιωμένου «πιστεύω» (credo), που θα επέβαλλε στους πιστούς ένα ενιαίο σύνολο δοξασιών για τον κόσμο των θεών.
- Δεν υπάρχει η έννοια της αποκάλυψης

ΙΔΙΑΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

*Α. ΜΥΘΟΙ,
Β. ΤΕΛΕΤΕΣ,
Γ. ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ*